

БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА ПРЕЗ 80-ТЕ ГОДИНИ НА XIX ВЕК. ИСТОРИЧЕСКИ И ЕСТЕТИЧЕСКИ КОНТЕКСТ

Резюме

През това десетилетие нацията съгражда културния си облик, който е много повече единен, отколкото разединен. Правят се съпоставки между близкото минало и неговите ценности и нравствените и социални процеси, започващи да се оформят след Освобождението. Литературата продължава все още да бъде в плен на големи външни сюжети, чрез които човекът е повече обобщена личност, отколкото самостоятелен индивид.

Дати, факти, събития

1878 г. - излиза първата следосвобожденска книга - стихосбирката "Избавление" от Иван Вазов

1879 г. - приемане на Търновската конституция

1881 г. - суспендиране на Конституцията от княз Александър Батенберг

1881-1884 г. - в Пловдив излиза списание "Наука" с главен редактор Иван Вазов

1882 г. - възобновяване на някогашното браилско "Периодическо списание на Българското книжовно дружество"

1883 г. - в Пловдив се създава първата българска театрална трупа

1885 г. - Съединението на Княжество България и Източна Румелия

1885 г. - Иван Вазов и Константин Величков създават първото българско чисто литературно списание "Зора"

1887-92 г. - Цани Гинчев издава във Велико Търново списание "Труд"

1888 г. - в София се основава Висшето училище, което се превръща през 1904 г. в Софийски университет

1888 г. - в София се сформира "Българска театрална група"

1889 г. - в София започва да излиза създаденият по инициатива на Иван Шишманов "Сборник за народни умотворения, наука и книжнина"

Видимо е, че 80-те години на XIX век са до болка наситени със съдбовни исторически събития, това е време, когато се полагат основите на българската държавност. Те са и време, когато литературата ни се превръща вече в национална, а културното съзнание има чувство за автономност и пълноценност. Връзката между събитийност и фикция продължава да е много тясна, художествените произведения често пъти се създават "по повод", синкретичният характер на литературата ни все още изисква от художествената творба да функционира като глас в обществения живот. Литературата е основен дискурс в общия културен дискурс, подчинен на строителството на Нова България, като Нова става синоним на духовните метаморфози, настъпили след Освобождението. Така, през 80-те години из традиционния възрожденски културен дискурс се раждат и новите естетически уклони, говорещи за една динамична и все по-разнообразяваща се литературна ситуация.

След 1978 г. близкото минало се обобщава до духовен модел, чрез който нацията ще се съизмерва, ще търси корените си като етнос, но и същевременно ще потегли с все сили към изковаването на националната идентичност, обозряна като минало и настояще. Като явна тенденция през 80-те години на XIX век се налага идеализацията на миналото (Захари Стоянов, Иван Вазов, Константин Величков). Възрожденското време непрекъснато се сравнява с Нова България, схващана като "сега", като действителност. Сравнението е в полза на възрожденските идеали, за които се прави опит да се превърнат във вечни национални идеали. Всяко отклонение от тях е заклеймено като низко, като проиграване на истинските стойности на българското. През това десетилетие възрожденският културен модел естествено прелива в нови културни и естетически тенденции, но неговият основен патос остава да доминира.

В художествените текстове миналото има двойк образ. От една страна то е героическо, което подтиква авторите да изградят списъка с образцовите личности на нацията. Подвигът и саможертвата в името на националната идеология става мярка за всяко личностно поведение. В този дух са "Епопея на забравените" от Иван Вазов и житотописите на Левски и на Ботев, направени от Захари Стоянов, все произведения, в които се моделира колективната представа за изключителната личност, доказала величието си чрез дело и смърт, посветени на своя народ. Другият план на близкото минало е пресъздаването му като бит, като делник на дегероизирания човек, линия, която се отличава със сатиричен и хумористичен уклон. Тя е защитавана от повестите на Вазов "Чичовци" и "Хаджи Ахил". Двата полюсни образа на миналото се сливат в повестта "Немили-недраги" и романа "Под игото" от Иван Вазов, както и в "Записки по българските въстания" от Захари Стоянов, творби, постигнали в най-висока степен архетипната основа на българския менталитет.

Големият разказ за миналото през 80-те години се реализира и чрез мощната мемоарна вълна, според която фикция и документалистика тясно се преплитат и така миналото се разкрива чрез разнообразни и противоречиви, но крайно интересни субективни наблюдения. Освен "Записките" на З. Стоянов, Вазовата повест "Неотдавна", "Миналото" на Стоян Заимов, "Спомени от Цариградските тъмници" от Светослав Миларов, "Жертви и отмъщение" и "В тъмница" от Константин Величков представят преживения опит чрез едно силно автобиографично слово, което, обобщено, дава ярък културологичен образ на миналото, видяно както като преживяване в "сега", така и от дистанция.

Настоящето е също важна тема за литературата от 80-те години на XIX век. От една страна настоящето се чувства като безспорен градеж на националната идентичност, но от друга се изживява като развала на истинските български добродетели. Патриархалността или природността на българската литература са подложени на

съмнение, модерността, макар и маркирана с негативен знак, започва да се усеща, макар и предадена чрез трагични или драматични социални сюжети. Разочарованието от Нова България става лейтмотив при Вазов, Захари Стоянов, Димитър Благоев, Алеко Константинов. Срещу титаничните фигури от "Епопея на забравените" застава "Практическият човек", когото Вазов номинира като изцяло негативна личност, лице на една прагматизирала се Родина, която той не желае да приеме. В стихосбирката "Гусла" от Иван Вазов, в епиграми и стихотворения на Стоян Михайловски личи дистанцираност спрямо днешното, защото все още идеал за тези автори продължават да бъдат възрожденските канони, според които българското битие е патриархално битие. Като жанр фейлетонът се оказва особено подходящ за изобличаване на драматичната социална и политическа действителност. В това отношение ярки образци създава Захари Стоянов, който се подписва с псевдоним "Барон Лулчо" и печата във вестниците "Работник" и "Независимост". Вазов създава многобройни разкази за Нова България, където визира нелицеприятните образи на нови българи, проиграла възрожденските ценности и превърнала ги в антиценности.

През това десетилетие се създава и професионалната литературна критика, която се отличава със силна позитивистична нагласа и популяризаторски и просветителски патос. Често пъти тя изпълнява и политически конюнктури, като пренебрегва естетическите си задачи. Но все по-често в критическите текстове започват да се забелязват и оценъчни моменти. Като критици се изявяват Иван Шишманов, Петър Пешев, д-р Кръстю Кръстев, Иван Вазов, Захари Стоянов и Алеко Константинов.

Въпреки своя реалистичен и позитивистичен патос в литературното десетилетие от 80-те години на XIX век започват да зреят и нови естетически процеси, говорещи, че в сърцето на въздесъщия реализъм се появяват нови условности, които през 90-те години ще се превърнат в естетическа тенденция. Вазовата поема "Царството на самодивите", лироепическите текстове на Стоян Михайловски "Поема на злото", "Кадрилът на смъртта", "Suspiria de profundis", стихосбирката на Пенчо Славейков "Момини сълзи" (от която той по-късно се отказва) са необичайни врязвания в позитивистичната нагласа, които метафорично пресъздават вътрешни духовни образи и процеси. Диалогът между българската и чуждите култури и литератури е особено активен и макар че основаната роля на преводачеството от това време е също да популяризира и просвещава, то представените преводи на световната класика разширяват културния кръгозор и отварят възможности за разхерметизиране на самовдълбочилата се българска културна традиция. По това време читателят се запознава с Шекспир, Сервантес, Хайне, Юго, Пушкин, Лермонтов, Толстой, Достоевски... От особено значение е издадената от Вазов и Константин Величков "Българска христоматия" (1884), която среща българската литературна традиция със световната и в този смисъл изгражда един пълноценен мозаичен образ на световното литературно и културно съзнание.

80-те години на XIX век са белязани от един много важен в естетическо и културно отношение факт - появилата се в списание "Зора" (1885, кн. 3) статия "Осветление на българската поезия" от Г. З-ч. Без да бъде доказано, счита се, че под този псевдоним се крие Иван Вазов. Статията представлява литературен манифест, зовящ за радикална промяна на културното ни съзнание. Авторът говори за "хоризонти на цивилизацията и на хуманизмът", чрез които трябва да се преодолее националната съсредоточеност и затвореност. Разбира се, редакцията на списанието възразява под линия, че патриотическите настроения още не са отминали, но така или иначе въпросната статия предусеща онези търсения в литературата ни, които през 90-те години ще станат основни.

Като цяло, през първото десетилетие след Освобождението "народният идеал" продължава да е жив и да е задължителна, колективистична норма на литературния живот. С това се съобразява дори д-р Кръстев, критикът, който много скоро ще се опълчи срещу домашната литературна традиция, ще възроптае срещу патриархалността на българската литература в името на нови ценности и нови художествени канони.